

Գարձեալ՝ Պատ. Հայրը թղթին գ յօդուածին ծայրը (410) կը բերէ մի յօդուածին այն մասը՝ որ կը խօսի Տուրքի վրայ. «զի ի միմեանց ընկալեալ – խորշել իբրեւ յօտարէ» (412, տող 3-18). իսկ Պ յօդուածին առաջին մասը, ուր կը յիշուի Երուսաղեմի ժողովը, «Արդ միաբանութեամբ – առ մեզ հաստատեալ հիմնայ» (410, տ. 29-33), կը տանի Ցուրզի տեղը, թղթին վերջաբան ընելու: Աւելորդ է առաջին տեղափոխութիւնը: Մակարայ Պ յօդուածը կը խօսի եպիսկոպոսաց ու քահանայից յարաբերութեան վրայ. «Վերաստեացք (Եպսք.) ըստ կարգեալ կայենիցն կալցին իշխանութիւն»: այս ինքն իրենց պաշտօնին համեմատ վարեն իրենց իշխանութիւնը. և քահանայի իրենց կարգն «առեալ ի նոցանէ, մի փրասցին» անոնց դէմ, և մնան իրենց չափուն մէջ: Հ. Ակինեան այս սահմանին ուզելով «նաև գործական պատուէրներ», հոս կը փոխազրէ Տուրզ եպիսկոպոսը՝ որ գործ ունի արքեպիսկոպոսին հետ, և չի ծառայեր եպիսկոպոսաց ու քահանայից կցորդութեան: Արդէն Մակար ինքնին կու տայ վերջնոյս պատուէրները, «ուսեալ յառաբելոցն պատմութեանց», և շեշտելով՝ որ զբոշմի խորհուրդը պիտի կատարեն եպիսկոպոսունք և քահանայր, միւռոնը պիտի օրէնէ եպիսկոպոսապետը, կամ ասոր հրամանաւ եպիսկոպոսունքը. իսկ միւս իւղերը՝ քահանայիք ու եպիսկոպոսունք: Ավեմն ամէն ինչ կատարեալ է հոդ: Պալով Երուսաղեմի ժողովոյն յիշատակութեան, կրնայ մնաւ նաեւ հոն ուր է արդէն: իսկ Տուրզի խընդիրը, որովհետեւ անջատ հարց մ'էր, և կապ չունէր «Եկեղեցւոյ կարեւոր կարգաց» հետ (408), որ թղթին զլիսաւոր նիւթը կը կագմէին, Մակար զայն իրա-

Հ. Ա. Հաջոկնե

ՍՐԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԵԼԻՇՔԻ՝ ՎԱՐԴԱԿԱՅԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Եջ 7. սոնց 20

... «Բաջալերութիւն քաջաց, կամա-
կարութեամբ յարձակեալ ի վերայ մահ-
ուան, առաջի տեսանելով զգօրագույնի-
յաղթութեան, որ ոչ ումեց ոտնհար մնի-
թշնամութեամբ, այլ անդ ուսուցանել զիւր-
անպարտելի զօրութիւնն»:

Մոսկուայի տպագրութիւնն 1892ի լին
ձեւացեաց օրինակի վրայէն, ունի ընթեր-
ցուածս «այլ ամենեցուն ցուցանէ»: Իսկ
մեք յօժարեալ ենք կարդալու «այլ ան-
դրաստ ցուցանե զիւր անպարտելի զօրու-
թիւնն»: Զօրագլուխն յալթութեան, որ ոչ
մէկէ կը պարտուի, քաջութեամբ եւ յօ-
ժարութեամբ մահուան դէմ զնացողին տե-
ղոցտեղ (անդուստ) ցոյց կու տայ իւր ան-
պարտելի զօրութիւնը:

Եջ 27. սոնը 5

«Եթէ կարի ոք առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ՝ եւ մտօք աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զրադումս. որպէս եւ տեսանեմք իսկ, ոչ միայն ի չափաւոր մարդիկ, այլ եւ ոք մեծն է քան զամենայն: Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ ի վիճակին հսկում վայելուչ գոլ»:

Այս պարբերութեան մէջ մնաք կ'առա-
ջարկենք փոխել կիտաղբութիւնը ընդ մէջ
«զամենայն՝ թագաւոր» եւ զրել. «այլ եւ
որ մեծն է քան զամենայն՝ թագաւոր, եթէ
ոչ ունի զիմաստութիւն» եւայլն: Ասել կա-
մի, «մտքով աղքատը, ողորմելի է ոչ
միայն սոսկական մարդկան մէջ, այլ թա-
գաւոր որ քան զամենը մեծ է, եթէ աղ-
քատ է մտքով, իր վիճակին վայելու չ
գտնուիր»:

Եջ 27. տող 23
«Բայց մնք թէպէտ չունիմք հրաման
բամբասել զիշխանս, եւ ոչ զովողք կա-
րեմք լինել այնմիկ որ աստուածամարտն
լինին։ Այլ զանցս իրացն պատմեմ, որ
ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիս էանց, եւ
ոչ դանդաղիմ, ոչ բամբասաէր մտօք, այլ
ճշմարտութեամբ գելս իրացն ասելով ոչ
ուեցից»։

Այս հատուածին մէջ ուղղելու պիտի
առաջարկէի ա. կիտագրութիւն ընդ մէջ
«Անին: Այլ» բ. ուղղել «Եկեղեցիս» (յոթ)
Եկեղեցին. գ. «Պանդաղիմ»ի զանգատիմ. դ.
Ծնջել միջակէտն եւ ոչն որ կայ ընդ մէջ
«Գանգատիմ եւ բամբասաէր մտօք»: Եւ
կարդալու է այսպէս. «Բայց մեք թէպէտե
չունիմք հրաման բամբասել զիշխանն՝ եւ
ոչ գովողը կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աս-
տուածամարտն լինիցի⁵. այլ զանցս իրացն
պատմեմ, որ ի նմանէ ընդ սուրբ Եկեղե-
ցին էանց, եւ ոչ զանգատիմ բամբասա-
ցին էանց, այլ ճշմարտութեամբ զելս ի-
րացն ասելով «Հ լոեցից»: —

Այլի առջեւ պէտք չէ կերչագչու, գա-
ղի նա շաղկապ մ'է երկու հակագիր գա-
ղափարներու . աստուածամարտին վրայ
չարամտութեամբ չենք ուզեր խօսիլ, բայց
ճշմարտութիւնն ալ լռել չենք կարող:

Էջ 61. տող 6

« Խսկ ջրոյն բնութիւն գոյ առանձինն, գոյ եւ ի խառնուածն երիցն եւս մասանցն. յոլովագոյն ի հոդարոյս եւ սակաւագոյն յօդ եւ ի հուր»:

Մենք կը յօժարինք կարդալ ի հոդակոյսս: Յայտնի է՝ ջուրի բնութիւնն խառնուած է ամէն տարերաց հետ, օդը՝ անձրեւ կը բերէ, կը ակը՝ կը բորբոքի երբ վրան սակաւ ջուր ցանես՝ տարրալուծելով զայն կազմող զագերն. եթէ զայս կը հասկնայ Եղիշէ, հին հասկացողութիւն է. իսկ ջուրն առաւելապէս հողագնտիս մէջ է, հողակոյտեր ծծած են, յորմէ աղբիւրներ կը գոյանան: Եւ չոր կարծուած հողն անգամ կը պարունակէ ջուրի գոյացութիւն: Հոդարոյս անհասկանալի կը մնայ:

Էջ 278. տող 3

« Այլ ոչ ինչ եմք ձանձրացեալք իբրեւ զանաստուած ոք, որ չիք այլ ինչ յոյս ի միտս նորա քան որ երեւինս»: Ընթեռնուլ յոր կամ յորում չիք այլ ինչ յոյս եւն:

Էջ 278. տող 12

« Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկացեալք ունիմք շինուածս յերկինս առանց մարմաւոր ձեռագործի, որ ոչ երեւին ձեր արքունիքդ առ նոցօք»:

Ընթեռնուլ, «որ ոչինչ երեւին ձեր արքունիքդ» եւն:

Էջ 293. տող 5

« Զի ահաւասիկ եկն եհաս եւ մերձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց մերոց եւ պաշկէս սուրբ չարչարանաց ծառայից միամիտոսի»:-

Յառաջ քան զայս քան Ա. Յովսէփի խօսի վասն տգէտ երիցուն. որ բազմա-

կանին զլուխ բազմեցուցին եւ սուրբ Յովսէփի ազդմամբ հոգւոյն գուշակեց որ նաքան զամենքն առաջ պիտի ընդունի մարտիրոսութիւնը. ուստի կը վերջացնէ խօսքը այսպէս. «Եւ զոր օրինակ տեսէք Դուք զեղբայրս զայս ի զլուխ բազմականիս մերոյ, այնպէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ զպսակն ի ձեռն կատարման խրոյ» (Ղերջ): Այս տեղ մենք կը նկատենք պակաս մը. որպէս զի կցուի հետագայ բանին հետ, որ կը վերաբերի առ Մոգակետն: Կ'ենթաղբեմ որ Ա. Յովսէփի երիցու բաջաւերականն աւարտելէն յետոյ՝ խօսքը ուղղեր է առ Մոգակետն եւ քաջալերական խօսքեր ասելէն յետոյ, կ'իմացնէ որ Դինշապուհ հասեր է դատելու եւ դատապարտելու զիրենք, որ իւր զլիսաւոր թոյնն պիտի թափէր ի զլուխ մոզպետին, ուստի կը շարունակէ. «Զի ահաւասիկ եկն եհաս եւ մերձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց մերոց եւ պաշկէս սուրբ չարչարանաց ծառայից միամիտոսի»:

Զայս իբրեւ ասաց, լուաւ ի նմանէ (ի Մոգսկետէ) քան պնդութեան եւն:

Էջ 342. տող 7

Ա. Սահակ Ռշտունեաց Եպիսկոպոսը հարցապնդելով մոխրանոցի սպասաւորներն, նորա կը պատասխանեն. « Զի ի լսելոյ հարցանես զմեզ, այլ հայեաց ընդառաջիկայ իրսդ զի օրէնսդիրքն մեր ոգուվ մտաց միայն կուրացեալ են. այլ թագաւորն մեր մարմնով միով ակամքն կոյր է, այլ ոգույն բնաւ չիք իսկ աչք»:

Էջ 342. տող 7

Սամուէլ երէց յԱյրարատոյ՝ ի գեղջէ յԱրածոյ: Արդ կոչի Արագի գիւղ, Արտարապատի մօտերը:

Հ. Գ. ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ

ՀԱՅ ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԱՐՁԱՆԱԳՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես Բազմ. 1930 էջ 460)

Ը.

Աստուածահանոյ եւ ընտրեալ սուրբ միայնակեացն Գանձակեցի զԾԵ ամ յանապատի կեցեալ խոտանարակ եւ անտես ի մարդկան տեսութենէ Ելին ի քաղաքս Մեր ի տուշութենէ Աստուծոյ առ Ժաման հրաման ի տեառնէ հասեալ փոխեցաւ ի մըշտընջնաւոր կեանսն եւ թաղեցաւ պանդըխտարէն ի գերեզմանս աշխարհականաց եւ դիրք սուրբ ուկերաց նորա բժշկութիւնն առնէ ամենայն ախտաժետաց եւ ես Տէր Գրիգոր սահմանեցի վԱստուածածին կիւրակէն աւըն յանուն նորա պատարագել գԲրիստոս:

Այս արձանագրութիւնը հրատարակած է նախ՝ 1858ին՝ Սարգիս եպ. Զալաւեան¹, յետոյ Հ. Ներսէս Սարգիսեան՝ 1864ին² և 1881ին Հ. Ղեւոնդ Ալիշան³ ու 1913ին ալ կ. կոստանեանց⁴: կը գտնուի Անիի Ա. Առաքելց եկեղեցիին հիւսիսակողմեան լուսամուտին քով, գեղաքանդակ կարմիր խաչքմի մը ներքեւ, ինչպէս կը զրէ Հ. Ալիշան:

Յայտնի չէ թէ քանի տող է, և ինչ տեսակ գիր ունի. թուականն ալ գրուած չէ, բայց մէջը յիշուած Տէր Գրիգորին անունը ենթաղբել կու տայ Հ. Ալիշանի՝ թէ 13րդ դարու սկիզբը եղած ըլլալու է այն:

1. «Ճամապարհորդութիւմ ի Մեծ Հայս» հասոր
- Ա. էջ 10.
2. «Ճեղագրութիւմ ի Փոքը և Մեծ Հայս» էջ 130.
3. «Շիրակ» էջ 60.
4. «Վկիմակամ Տարեգիր» էջ 222.

Հետաքրքրական է Արձանագրութիւնս այն տեսակետով, զի կը յայտնէ, թէ միայնակեաց Գանձակեցիին գերեզմանը ԱՄԷն ՏԵՍԱԿԵՑՆԵՐՈՒ բժշկութիւն տուող վայր մը եղած է, կամ եւս՝ ուխտատեղի մը:

Թ.

ԿԱՏԱՐԵՑԱԻ
ՅԱՐՄԱՐՈՒՄՆ ՇԻԽԱՆԴԱՆՈՑԻՍ
ՔՐԻՍՏՈՍԱԿԵՐՈՒՄ ԹԱԳՈՒՀԻՈՒՑ ԶԱՊԵԼԻ
Ի ԹՎԱՆ ՀՈՅՈՅ ՈՂ

Հայ Բժշկական Արձանագրութիւններուն ամենէն նշանաւորն է այս, որ կը կրէ Քրիստոսի 1241 թուականը. զայն առաջին անգամ հրատարակած է 1869ին Հ. Ղեւոնդ Ալիշան նախ իր «Յուշիկը Հայրենիաց»ին մէջ⁵, և յետոյ 1885ին ալ կը գտնուի Ալիշան:

1833ին գտնուած է այն Սիսի Կաթողիկոսարանէն մղոն մը հեռու դէպ ի Արեւելուց էլելք:

Երկաթագիր վորագրուած, կը բաղկանայ չորս տողէ ու կը յայտնէ 13րդ դարու մէջ Զապել թագուհիին հիմնած հիւսիսակողմեան մը 1914ին «Բժիշկի Տարեցոյց»ին մէջ⁶ և նաեւ 1922ին կ. Պոլսոյ «ԱՄԱԳԱԾ» թերթին մէջ⁷:

5. «Յուշիկը Հայրենիաց» հար. Ա. էջ 149-150.

6. «Սիսուամ» էջ 223.

7. «Բժիշկի Տարեցոյց» 1914 էջ 297-302.

8. «Արագած» կ. Պուսոյ 1922.